

КОНЦЕПТ *ОСВІТА* В УКРАЇНСЬКОМУ ТА ПОЛЬСЬКОМУ ДИСКУРСАХ КРІЗЬ ПРИЗМУ НАЦІОНАЛЬНИХ ЛІНГВІСТИЧНИХ КОРПУСІВ

Надутенко М. В., Семенов О. М.

ВСТУП

Спорідненість мов та культур дослідники вважають однією з визначальних рис науково-освітньої співпраці України і Республіки Польща. Євроінтеграційний вектор розвитку освіти кожної із слов'янських країн є важливим чинником у вивченні концептосфери *освіти* в українському та польському освітньому дискурсах. Інтерпретація лексико-семантичних груп концептосфери *освіти* у вимірах лінгвокультурології, когнітивної лінгвістики, педагогічної аксіології дозволяє простежити соціокультурну динаміку освітніх процесів українського та польського соціумів, відображеної у мовній картині учасників освітнього процесу.

Водночас для більш якісного аналізу лексем концепту *освіта* в українському та польському дискурсі постає необхідність застосовувати новітні інформаційні технології, використання яких дозволяє презентувати лінгвістичний матеріал у мережі Інтернет у вигляді віртуальних лінгвістичних лабораторій та створювати відповідні Web-сервіси. Це сприятиме більш широкому уведенню в загальний міжнародний науково-навчальний простір унікальних даних та знань, більшість із яких натеper існує лише у поодиноких паперових варіаціях. Подальше лінгвостатистичне дослідження великих масивів інформації виявляється можливим передусім із застосуванням сучасних цифрових лінгвістичних технологій.

До потужних електронних лінгвістичних ресурсів України належать національні лінгвістичні ресурси Українського мовно-інформаційного фонду НАН України, серед яких для дослідження концепту *освіта* вважаємо за доцільне використовувати Український національний лінгвістичний корпус (режим доступу: http://unlc.icybcluster.org.ua/virt_unlc_4.5/¹).

Створення **лінгвістичних корпусів** для національних мов – це загальносвітова практика. Так, щораз більшої актуальності набуває

---

¹ Український національний лінгвістичний корпус. URL : http://unlc.icybcluster.org.ua/virt_unlc_4.5/. – Назва з екрана.

проблема об'єднання («інтеграції») ідей і технологій віртуалізації, Великих даних і інтелектуалізації (головним чином, через механізми природної мови). Але особливість лінгвістичних засобів полягає в тому, що мови існують лише у формі окремих національних мов, носії яких, власне, і здатні розробляти лінгвістичні компоненти програмного забезпечення на належному рівні і прийнятної якості. Основою такого роду розробок є добре кодифіковані, ановані й репрезентативні моделі та масиви лінгвістичних даних, що представляють всі (в ідеалі) аспекти функціонування тієї чи іншої мови – як у когнітивному, так і в комунікативному плані. Такими засобами є лексикографічні системи, що надають далекоюсяжне узагальнення поняття словника і **лінгвістичні корпуси**, які оперують великими цифровими масивами лінгвістично кваліфікованих й анованих текстів².

Усі розвинуті країни світу мають корпуси для своїх мов, серед яких нами було використано Narodowy Korpus Języka Polskiego (режим доступу: <http://nkjp.pl>³).

Концепт *освіта* розглядаємо не ізольовано, а в контексті суспільно-політичного життя країни та його бачення кількома категоріями мовців (здобувачами освіти, освітянами, науковцями, управлінцями), що дає змогу з урахуванням міждисциплінарного підходу простежити етнокультурну специфіку, виділити традиційні та нові характеристики. Лінгвістичному аналізу підлягають назви понять і явищ галузі освіти, їх цифрова інтерпретація, лексико-семантичне та конотативне наповнення, зокрема, створені за загальномовними граматичними моделями; оказіональні сполучення слів, що характеризуються індивідуальною належністю та новизною; словосполучення, що мають ознаки метафори; фразеологізми, яким властива соціальна оцінність тощо.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що нами уперше комплексно досліджено концепт *освіта* із застосуванням когнітивно-дискурсивного підходу; окреслено рекомендації щодо використання освітньої лексики в міждисциплінарних розвідках; застосовано національні корпуси для оглядового порівняння концепту *освіта*. Долучено та презентовано «Лексикон польської та української активної фразеології» Р. Тимошука, В. Сосновського, М. Яскота, Ю. Ганошенка⁴, який є першою працею в історії польської та

---

² Лінгвістично-інформаційні студії : праці Українського мовно-інформаційного фонду НАН України : у 5 т. / В.А. Широков та ін. Т. 1 : Наукова парадигма та основні мовно-інформаційні структури. Київ. Український мовно-інформаційний фонд НАН України. 2018. 271 с. DOI 10.33190/978-966-02-8683-2/8684-9.

³ Narodowy Korpus Języka Polskiego. URL : <http://nkjp.pl/>

⁴ Тимошук Р. та ін. Лексикон польської та української активної фразеології / В. Сосновський, М. Яскот, Ю. Ганошенко. Варшава : KJV Digital, 2018. 312 с. URL : <https://services.ulif.org.ua/lexicon>.

української лексикографії, яка репрезентує семантичні відповідності польських і українських фразеологічних одиниць. Такі мовні одиниці серед інших типів словосполучень вирізняються своєю складною семантикою, орієнтованою на національну мовну картину світу. Перевагою праці є те, що до його реєстру ввійшли найпоширеніші в сучасній мові фразеологізми, а також фразеологічні інновації, які дотепер не були зафіксовані в польських та українських фразеологічних словниках. Головною характеристикою праці, є її спрямованість на користувача. Автори зосередили свою увагу на тих усталених сполученнях, які у результаті проведеного анкетування носіїв української та польської мов віком від 5 до 45 років виявилися найактивнішими в усному та писемному мовленні, автори зібрали також активний матеріал, виявлений у розмовному мовленні, діалогах сучасних українських та польських художніх фільмів, серіалів, соціальних мереж, у мові реклами тощо⁵.

Зазначені електронні лінгвістичні ресурси вперше застосовано для дослідження концепту *oswita*.

Актуальність теми дослідження зумовлена відсутністю системних досліджень і цілісного опису змісту та структури концепту *oswita* в українському та польському дискурсі з урахуванням міждисциплінарного підходу, що створює мовну та концептуальну картину світу; важливістю концепту *oswita* для культури й ментальності українців та об'єктивною потребою комплексно проаналізувати концепт *oswita* як мовно-мисленнєву сутність і соціальне явище, виявити динамічні процеси в сучасному мовленні в контексті постановки питання про збереження й нарощування власної національної термінології освіти, інтерпретації лексичних елементів за допомогою цифрових лінгвістичних технологій.

Мета дослідження – з'ясувати особливості вербалізації культурного і поняттєвого компонентів концепту *oswita* в українському та польському освітньому дискурсах на засадах міждисциплінарного підходу та із застосуванням українських та польських цифрових лінгвістичних технологій.

Завдання дослідження: охарактеризувати базові поняття, означити тематичні групи концепту *oswita*; окреслити культурний (на матеріалі прислів'їв) та поняттєвий компоненти концепту *oswita* в освітньому дискурсі; презентувати технічні можливості застосування національних корпусів та передових лінгвістичних технологій для дослідження великих масивів інформації.

---

⁵ Лучик А. А. Тимошук Р., Сосновський В., Яскот М., Ганошенко Ю. Лексикон польської та української активної фразеології. Варшава : KJV Digital, 2018. 312 с. : [рецензія]. *Мовознавство*. 2019. № 3. С. 72–75.

Джерельною базою дослідження став корпус таких текстів: національні лексикографічні та енциклопедичні праці: «Словник української мови: в 11 т.» (1970–1980)⁶; «Словник української мови» (онлайн). Томи 1–11»⁷; «Електронний ресурс «Український мовно-інформаційний фонд НАН України»⁸; «Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів» (2001)⁹; «Słownik języka polskiego» (1996)¹⁰; «Mały słownik języka polskiego»¹¹; «Енциклопедія освіти» (2008)¹²; «Український педагогічний словник» (1997)¹³; «Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku» (2004)¹⁴; «Mały słownik etyczny» (1994)¹⁵; Okoń W. «Nowy słownik pedagogiczny» (2007)¹⁶; «Національний освітньо-науковий глосарій»¹⁷; «Енциклопедія освіти»¹⁸; «Prawo o szkolnictwie wyższym» (2005, 2028); «Strategia rozwoju szkolnictwa wyższego w Polsce do 2020 roku»¹⁹; наукові дослідження з лінгвістики та педагогіки; Український національний лінгвістичний корпус²⁰, Narodowy Korpus Języka Polskiego²¹; «Лексикон польської та української активної фразеології»²².

⁶ Словник української мови : в 11 томах. Київ : Наук. думка, 1970–1980.

⁷ Словник української мови. Томи 1–11. URL : <https://services.ulif.org.ua/exp/Entry/index?wordid=1&page=0>.

⁸ Український мовно-інформаційний фонд НАН України. URL : <http://icorp.ulif.org.ua/LSlist>.

⁹ Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С.Я. Єрмоленко. Київ : Либідь, 2001. 224 с.

¹⁰ Słownik języka polskiego. URL : <https://sjp.pwn.pl>.

¹¹ Mały słownik języka polskiego. URL : <https://lubimyczytac.pl/ksiazka/180725/maly-sownik-jezyka-polskiego>.

¹² Енциклопедія освіти / Академія пед. наук України ; гол. ред. В.Г. Кремінь. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

¹³ Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. Київ : Либідь, 1997. 373 с.

¹⁴ Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku / red. nauk. i przewodn. kom. red. Tadeusz Pilch. Warszawa : Wyd. Akad. Żak, 2007. Т. 1-6.

¹⁵ Mały słownik etyczny. / red. nauk St. Jedynak. Branta, 1999. 331 s.

¹⁶ Okoń W. Nowy Słownik Pedagogiczny / W. Okoń. Warszawa : Żak, 1998. 198 s.

¹⁷ Національний освітньо-науковий глосарій. Київ : ТОВ «КОНВІ ПРИНТ», 2018. 524 с.

¹⁸ Енциклопедія освіти / Академія пед. наук України; гол. ред. В.Г. Кремінь. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

¹⁹ Cytowanie / Górniak J., red. (2015) // Diagnostyka szkolnictwa wyższego. Program rozwoju szkolnictwa wyższego do 2020 r. Część III, FRP, KRASP, Warszawa. P. 44.

²⁰ Український національний лінгвістичний корпус. URL : http://unlc.icybcluster.org.ua/virt_unlc_4.5.

²¹ Narodowy Korpus Języka Polskiego. URL : <http://nkjp.pl>.

²² Тимошук Р. та ін. Лексикон польської та української активної фразеології / Сосновський В., Яскот М., Ганошенко Ю. Варшава : KJV Digital, 2018. 312 с. URL : <https://services.ulif.org.ua/lexicon>.

Методи дослідження. Для досягнення мети використано загальнонаукові методи аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення. У процесі опрацювання мовного матеріалу застосовано описовий метод, аналіз словникових дефініцій, уперше додатково застосовано метод цифрової лінгвістичної статистики для аналізу мовного матеріалу. Для з'ясування образно-ціннісного аспекту концепту залучено метод контекстуального аналізу. Зіставний метод дозволив порівняти особливості вербалізації концепту в українській та польській мовних картинах світу. Наочність та переконливість результатів дослідження забезпечено за допомогою методики кількісних підрахунків та квантитативного оброблення матеріалу.

Аналіз та узагальнення наукових джерел обумовили вибір базових понять дослідження. В основу характеристики поняття *дискурс* покладено визначення А. Загнітка: зв'язний текст у сукупності з естралінгвальними (прагматичними, соціокультурними, психологічними та іншими чинниками)²³.

У роботі акцентуємо увагу на інституційній (термін В.Карасика), зокрема, на такий різновид, як освітній дискурс²⁴.

Характеризуємо освітній дискурс як сукупність текстів, об'єднаних загальною тематикою освітньої діяльності людини, що знаходить лінгвістичне відображення в різних функціонально-стильових типах текстів.

Керуємось поняттям *мовна картина світу*, яке В. Жайворонок означає як «мозаїкоподібну польову структуру взаємопов'язаних мовних одиниць, що через складну систему фонетичних явищ, лексико-семантичних і граматичних значень, а також стилістичних характеристик відбиває відносно об'єктивний стан речей довкілля і внутрішнього стану людини, тобто загальною картину (модель) світу як таку»²⁵; А.Є.Бартмінський та Р. Токарський – «закріплені в мові комплексні знання про людину і світ»²⁶.

До базових понять відносимо поняття ***антропоцентрична парадигма*** (від грецьк. *anthrōpos* людина + лат. *centrum* < грецьк. *kentron* центр), предметом досліджень якої визначають *homo loquens* (людину як суб'єкт мови, культури і комунікації). Як показує аналіз

---

²³ Загнітко А.П. Основи дискурсології : науково-навчальне видання. Донецьк : ДонНУ, 2008. 194 с.

²⁴ Карасик В.И. Культурные доминанты в языке. Языковая личность: культурные концепты: сб. науч. тр. Волгоград – Архангельск : Перемена, 1996. С. 3–16.

²⁵ Жайворонок В.В. Українська етнолінгвістика : нариси : навч. посіб. Київ : Довіра, 2007. 262 с.

²⁶ Bartmiński J. Językowy obraz świata a spójność tekstu. Teoria tekstu. Zbiór studiów / red. T. Dobrzyńska. Wrocław. 1986. S. 65–82.

наукових джерел, антропоцентрична парадигма актулізується із другої половини ХХ ст. й охоплює міждисциплінарні дослідження з когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології, етнолінгвістики, лінгвопедагогічної аксіології.

Концепт окреслено, за В. Кононенком, як словесно виражену змістову одиницю свідомості, збагачену культурними смислами й індивідуальними асоціаціями²⁷, а також пропозицією польських дослідників (Є. Бартминський, В. Хлебда), які досліджують поняття за схемою, що враховує широкий контекст лексико-семантичних і концептуальних зв'язків: гіпероніми; антоніми, колекції (польськ. *kolekcje /ciagi*), найменування понять, що регулярно паралельно вживаються; синоніми; колокації (стійкі ознаки, закріплені у фразеологічних одиницях)²⁸. Так, до концептів фахівці відносять лексеми, значення яких складають зміст національної мовної свідомості і формують наївну картину світу носіїв мови, а сукупність концептів створює відповідно концептосферу.

1. Міждисциплінарний підхід до вивчення концептосфери *освіта*

До основних ознак міждисциплінарних досліджень фахівці відносять поєднання різних галузей наукового знання, аналіз та інтерпретацію результатів із позиції «провідної» дисципліни.

З урахуванням лінгвокогнітивного та лінгвокультурологічного підходів концепт окреслено як осередок культури в ментальному світі людини. Аксіологічний контекст концепту розглядаємо в межах лінгвістичної та педагогічної аксіології. Поняття «*цінності*» характеризуємо за Малим словником етичним як «усе те, що гідне бажання і вибору; є кінцевою метою людських прагнень»²⁹. Казімеж Денек наголошує, що для освіти та науки засадничий характер мають *цінності* пізнання та цінності універсального (загальнолюдського) характеру, новизна, істинність, творчість³⁰.

Для аналізу лексем в освіті доцільно застосовувати також і лінгвоцифровий підхід, національні корпуси.

---

²⁷ Кононенко В.І. Концептологія в лінгвістичному аспекті. *Мовознавство*. Київ, 2006. № 2-3. С. 111–117.

²⁸ Bartmiński J. *Językowe podstawy obrazu świata* / J. Bartmiński. Lublin. 2012. 328 s.

Chlebda W. *Płaszczyzny oglądu językowego obrazu świata, [w:] Komparacja systemów i funkcjonowania współczesnych języków słowiańskich*. 1, red. S. Gajda, Opole 2000. S. 164–178.

²⁹ *Mały słownik etyczny* / S. Jedynek (red.). Bydgoszcz, 1994. 248 s.

³⁰ Denek K. *Aksjologiczne aspekty edukacji szkolnej* / Kazimierz Denek. Torun : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2000. 37 s.

2. Лексико-семантичні групи концепту *освіта*

Узагальнення наукових праць І. Серебрянської та проведення опитування здобувачів освіти Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, освітян, науковців, управлінців різних регіонів дає підстави виокремити культурний, поняттєвий та образно-ціннісний складники, а також визначити кілька лексико-семантичних груп концепту *освіта*³¹:

1) «Освіта та її види, загальні поняття» (*освіта, індивідуальна освітня траєкторія, інклюзивне навчання, освітня програма* тощо);

2) «Заклади освіти» (*автономія закладу освіти, університет, академія, інститут, коледж, дослідницький університет, школа*);

3) «Забезпечення якості освіти» (*система забезпечення якості освіти, ліцензування освітньої діяльності, акредитація освітньої програми, академічний плагіат, самоплагіат, моніторинг освітніх програм, оцінювання, якість вищої освіти, контроль якості* тощо);

4) «Учасники освітнього процесу» (*здобувач освіти, студент, курсант, аспірант, докторант, слухач, особа з особливими освітніми потребами, іноземний студент, науково-педагогічний працівник* тощо), номінації осіб, які здійснюють педагогічну діяльність (*викладач, учитель, педагог, наставник, професор, освітянин*);

5) «Освітній процес» (*зовнішнє незалежне оцінювання, самостійна робота, практична підготовка, індивідуальне заняття* тощо).

Для подальшої лінгвістичної обробки інформації звертаємося до Український національний лінгвістичний корпус, який містить понад 50 тисяч слововживань лексеми «*освіта*» див. Рис. 1 – Презентація лексеми «*освіта*» з Українського національного лінгвістичного корпусу.

Досліджуємо вживання лексеми «*освіта*» на прикладах художніх творів різних хронологічних зрізів.

Так, зафіксовано, що у творах Ю. Андруховича вживано словосполучення «*університетська освіта*», «*народна освіта*»; І. Багряний: «*вища освіта*», «*середня освіта*», Олесь Гончар «*семирічна освіта*»; «*хороша освіта*»; «*нижча освіта*»; І. Франко «*грецька освіта*»; В. Шкляр «*висока освіта*», «*юридична освіта*»; І. Роздобудько «*освіта селян*», «*офіційна освіта, професійна освіта, престижна освіта*» (див. Український національний лінгвістичний корпус).

За допомогою корпусних технологій дослідник має можливість за максимально короткий проміжок часу простежити зміни у лексичних значеннях лексеми *освіта* на діахронічному зрізі, зробити вибірку з порівняльною статистикою, провести подальший морфемно-словотвірний та стилістичний аналіз тощо.

---

³¹ Серебрянська І. М. Освіта в Україні : спостереження крізь призму мовної картини світу : монографія. Харків : Видавництво Іванченка І. С., 2018. 416 с.

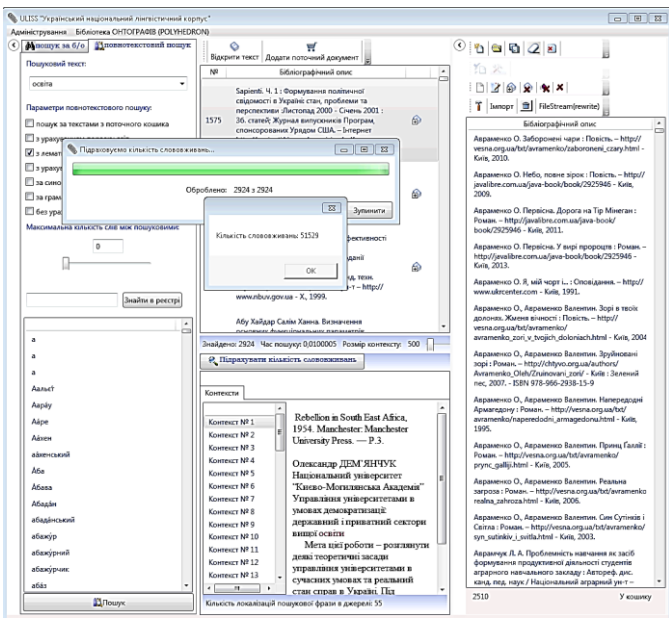

Рис. 1. Презентація лексеми «освіта» з Українського національного лінгвістичного корпусу

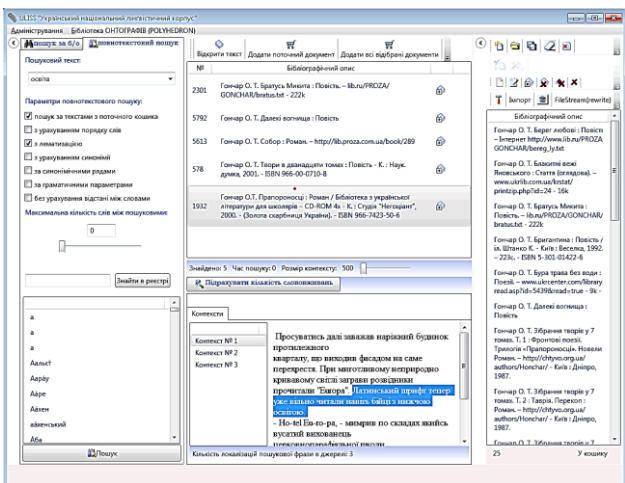

Рис. 2. Лексема «освіта» у творчості Олеся Гончара

Звернення до «Narodowy Korpus Języka Polskiego» ілюструє польську лексему «*edukacja*».

Рис. 3. Лексема «*edukacja*» Narodowy Korpus Języka Polskiego

3. Культурний компонент концепту *oswita*

Серцевиною етнокультурного досвіду кожної мови є прислів'я і приказки, – зазначає польська дослідниця Р. Гжегожевська³².

Лексема праця / *praca*, труд / *trud* презентує концепт *oswita* в українських та польських приказках. У польській та українській етнокультурі фразеосполуки вживаються з позитивною етичною оцінкою (*nauczycielski trud, ofiarny trud; duchowny trud, prawedny trud, podwizniczykский trud*) або на позначення результату творчої діяльності (*praca doktorska, praca naukowa, tworcha praca*).

Польська дослідниця Г. Вільк³³ окреслює цілий спектр значень слова *praca* в сучасній польській мові: 1. 'świadoma, celowa działalność człowieka zmierzająca do wytworzenia określonych dóbr materialnych lub kulturalnych, będąca podstawą i warunkiem istnienia i rozwoju społeczeństwa; wykonywany zawód, zajęcie, zatrudnienie, robota, akcja'; 2. 'wytwór pracy człowieka, opracowanie czegoś; dzieło, utwór'; 3. *zwykle w lm* 'czynność człowieka (także zwierzęcia) oraz związany z nią wysiłek mięśniowy, intelektualny itp.; funkcjonowanie, działanie organizmu, organu,

³² Grzegorzycowa R. Pojęcie językowego obrazu świata. Językowy obraz świata ; red. J. Bartmńskiego. Lublin : UMCS, 1999. S. 39–47.

³³ Вильк Г. Семантика труда в русско-польском языковом сопоставлении: дисс. на соиск. ученой степени канд. филол. наук. URL : https://wydawnictwo.us.edu.pl/sites/wydawnictwo.us.edu.pl/files/semantika_g_wilk_czw_st_e.pdf.

mechanizmu maszyny itp.; proces, przebieg jakiejś czynności, jakiegoś działania»; 4. *tylko w lp* 'zajęcie, zatrudnienie jako źródło zarobku; posada, zarobkowanie'; 5. *tylko w lp* 'działalność zespołowa, ogół czynności grupy ludzi realizujących wspólnie jakieś zadanie'; 6. *pot.* 'instytucja, w której pracuje się zarobkowo; miejsce pracy, zatrudnienia'.

Лексикон польської та української активної фразеології відтворює:

pracować / działać / ruszyć pełną parą	працювати на всіх парах
'wtedy, gdy ktoś robi coś pełną mocą, ile sił starcza'	'тоді, коли хтось працює на повну силу'
<i>Fabryka pracuje pełną parą, żeby zrealizować wszystkie zamówienia.</i>	<i>Будівельники працювали на всіх парах, аби встигнути із замовленням.</i>

Рис. 4. «Лексикон польської та української активної фразеології»

(див. <https://services.ulif.org.ua/lexicon>)

Про значення праці як важливого презентанта натхнення, внутрішньої краси людини, духовного багатства й саморозвитку людини свідчать українські та польські прислів'я: *Кожна робота легка, коли охоче її робити; Як є охота, то й під гору потягне, а як нема, то і з гори не трутуть*³⁴; *Bez ochoty niespore roboty; Sama się robota w palcach robi, kiedy się z ochotą pracuj; Sama się robota w palcach robi, kiedy się z ochotą pracuje; Człek rodzi się do pracy; kto czas traci marnie, Tak żyje jako ów, co go sen wieczny ogarnie*³⁵.

Активно презентує концепт *oswima* в українських та польських приказках і народних порівняннях лексема *rozum*.

У приказках двох народів знаходимо такі варіанти: польськ. а со ро czyjej wielkości, jak nie ma w głowie mądrości – укр. що там чиясь велич, коли немає розуму; польськ. bez ciekawości nie ma mądrości – укр. без інтересу немає мудрості; польськ. broda mędrcom nie czyni – укр. борода мудрецем не робить; со głowa, to rozum – укр. що голова – то розум; польськ. komu Bóg rozumu nie da, kował mu go nie ukuje – укр. кому Бог розуму не дає, коваль йому не накає; польськ. mądrej głowie dość dwie słowie – укр. мудрій голові достатньо два слова; польськ. mądry przyjmie radę, głupi nią wzgardzi – укр. розумний приймає пораду, дурний нею погордує³⁶.

Лексикон польської та української активної фразеології відтворює:

³⁴ Прислів'я та приказки: Природа. Господарська діяльність людини / Упоряд. М.М. Пазяк. Київ : Наук. думка, 1989. 298 с.

³⁵ Przysłowia polskie / Wyb. i opracow / K. Stefańska-Jokiel. Wrocław : Wyd. Europa, 2006. s. 46-47.

Przysłowia polskie / Wyb. i opracow. K. Stefańska-Jokiel. – Wrocław: Wyd. Europa, 2006. 200 s.

³⁶ Przysłowia polskie / Wyb. i opracow. K. Stefańska-Jokiel. Wrocław : Wyd. Europa, 2006. 200 s.

звести / зводити (когось) з розуму	zawrócić / zawracać (komuś) w głowie
‘тоді, коли хтось позбавляє когось здатності сприймати дійсність об’єктивно; приваблює, захопує в себе’	‘wtedy, gdy ktoś pozbawia kogoś jasnej oceny sytuacji, oczarowuje i rozkocharuje w sobie’
Вона звела його з розуму, і тепер він, крім неї, нікого не бачить.	Nowa sekretarka zawróciła w głowie polowie menedżerów.

Рис. 5. «Лексикон польської та української активної фразеології»
(див. <https://services.ulif.org.ua/lexicon>)

Отже, українська, польська національні мовні картини неповторно кодують етнокультурний досвід навчання. Народні прислів’я відображають ціннісні орієнтири народу щодо виховання, національну специфіку позитивних уявлень про навчання, учителя, розум, працю вчителя, у повчальній формі описують життєвий досвід покоління, виконують виховну, волонтеристичну, комунікативну, естетичну функції.

4. Поняттєвий компонент концепту *освіта*

Поняттєвий компонент концепту *освіта* відображений у законодавстві: *освіту* окреслено як основу інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації (Закон України «Про освіту» (2017)³⁷; спільний суспільний скарб (Ustawa o szkolnictwie wyższym) z dnia 27 lipca 2005 roku. Prawo o szkolnictwie wyższym).

Закцентуємо увагу і на лексемі *вчитель* (особа, яка навчає, викладає який-небудь навчальний предмет у школі, авторитет у якій-небудь галузі, впливає на інших, передає свій досвід, знання, служить для них прикладом («Словник української мови»)³⁸ (див. <https://lcorp.ulif.org.ua/dictua/>); людина, яка професійно опікується освітою – навчанням, вихованням інших (Словник польської мови).

Простежуємо синонімічні зв’язки понять за допомогою електронних словників Українського мовно-інформаційного фонду НАН України³⁸ (див. рис. 6, 7).

³⁷ Про освіту : Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2017. No 38–39. Ст. 380. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

³⁸ Український мовно-інформаційний фонд НАН України. URL : <http://lcorp.ulif.org.ua/LSlist>.

мовна картина світу, концепт. Концептосферу освіта представлено як сегмент концептуальної системи, сфери знань в українському та польському освітньому дискурсах. Здійснюючи розгляд культурного і поняттєвого компонентів концепту освіта, керуємось положеннями міждисциплінарного підходу, що увиразнює мовну та концептуальну картину світу. Розгляд культурного компоненту концепту освіта (на матеріалі прислів'їв) запропоновано під кутом лінгвокультурологічного підходу, поняттєвого-лінгвокогнітивного підходу.

Аналіз лексико-семантичного та конотативного наповнення концепту освіта (різних видів сполучуваності: словосполучень, оказіональних сполучень слів, словосполучень, що мають ознаки метафори; фразеологізми, яким властива соціальна оцінність (праця, розум) здійснено у урахуванням технічних можливостей застосування національних корпусів та українських та польських цифрових лінгвістичних технологій) зумовлює об'єктивну потребу комплексно проаналізувати концепт освіта як мовно-мисленнєву сутність і соціальне явище, виявити динамічні процеси в сучасному мовленні в контексті постановки питання про збереження й нарощування власної національної термінології освіти, інтерпретації лексичних елементів за допомогою цифрових лінгвістичних технологій.

Наведені приклади є ілюстративними, використано для демонстрації можливостей застосування корпусних технологій: оперативність, гнучкість у формуванні поставлених завдань, широкий масштаб для подальших міждисциплінарних досліджень. Сучасний дослідник має опанувати та майстерно використовувати можливості корпусних технологій.

АНОТАЦІЯ

У статті окреслено особливості вербалізації культурного і поняттєвого компонентів концепту *освіта* в українському та польському освітньому дискурсах на засадах міждисциплінарного підходу та із застосуванням українських та польських цифрових лінгвістичних технологій.

Для досягнення мети використано загальнонаукові методи аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, на основі яких презентовано базові поняття дослідження: *дискурс, освітній дискурс, мовна картина світу, концепт*. Концептосферу *освіта* представлено як сегмент концептуальної системи, сфери знань в українському та польському освітньому дискурсах. Здійснюючи розгляд культурного і поняттєвого компонентів концепту *освіта*, керуємось положеннями міждисциплінарного підходу, що увиразнює мовну та концептуальну картину світу.

Розгляд культурного компоненту концепту *oswita* (на матеріалі прислів'їв та лінгвістичних корпусів) запропоновано під кутом лінгвокультурологічного підходу, поняттєвого – лінгвокогнітивного підходу. Аналіз лексико-семантичного та конотативного наповнення концепту *oswita* (різних видів сполучуваності: словосполучення, okazіональні сполучення слів, словосполучення, що мають ознаки метафори; фразеологізми, яким властива соціальна оцінність (*praca, rozum*), здійснено з урахуванням технічних можливостей українських та польських цифрових лінгвістичних технологій, що дозволяє комплексно проаналізувати концепт *oswita* як мовно-мисленнєву сутність і соціальне явище, виявити динамічні процеси в сучасному мовленні в контексті постановки питання про збереження й нарощування власної національної термінології освіти, інтерпретації лексичних елементів та презентує технічні можливості застосування національних корпусів і передових лінгвістичних технологій для дослідження великих масивів інформації.

Наведені приклади використано для демонстрації можливостей застосування корпусних технологій та словників різних типів. Оперативність, гнучкість у формуванні поставлених завдань, міжмовний та міждисциплінарний підхід формує широкий масштаб для подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bartmiński J. *Językowe podstawy obrazu świata*. Lublin. 2012. 328 s.
2. Bartmiński J. *Językowy obraz świata a spójność tekstu* / J. Bartmiński, R. Tokarski. *Teoria tekstu. Zbiór studiów* / red. T. Dobrzyńska. Wrocław. 1986. S. 65–82.
3. Chlebda W. *Płaszczyzny oglądu językowego obrazu świata, [w:] / Chlebda W. Komparacja systemów i funkcjonowania współczesnych języków słowiańskich*. 1, red. S. Gajda, Opole 2000. S. 164–178.
4. Cytowanie / Górniak J., red. (2015). *Diagnoza szkolnictwa wyższego. Program rozwoju szkolnictwa wyższego do 2020 r. Część III, FRP, KRASP*, Warszawa.
5. Denek K. *Aksjologiczne aspekty edukacji szkolnej* / Kazimierz Denek. Torun : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2000. 37 s.
6. *Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku* / red. nauk. i przewodn. kom. red. Tadeusz Pilch. Warszawa : Wyd. Akad. Żak, 2007. T. 1–6.
7. Grzegorzczkowska R. *Pojęcie językowego obrazu świata. Językowy obraz świata* ; red. J. Bartmińskiego. Lublin : UMCS, 1999. S. 39–47.
8. *Mały słownik etyczny* / red. nauk St. Jedynak. Branta, 1999. 331 s.
9. *Mały słownik etyczny* / S. Jedynak (red.). Bydgoszcz, 1994. 248 s.
10. *Mały słownik języka polskiego*. URL : <https://lubimyczytac.pl/ksiazka/180725/maly-slownik-jezyka-polskiego>.

11. Narodowy Korpus Języka Polskiego. URL : <http://nkjp.pl>.
12. Okoń W. Nowy Słownik Pedagogiczny / W. Okoń. Warszawa : Żak, 1998. 198 s.
13. Przysłowia polskie / Wyb. i opracow / K. Stefańska-Jokiel. Wrocław : Wyd. Europa, 2006. 244 s.
14. Słownik języka polskiego. URL : <https://sjp.pwn.pl>.
15. Вильк Г. Семантика труда в русско-польском языковом сопоставлении : дисс. на соиск. ученой степени канд. филол. наук. URL: https://wydawnictwo.us.edu.pl/sites/wydawnictwo.us.edu.pl/files/semantika_g_wilk_czw_st_e.pdf.
16. Енциклопедія освіти / Академія пед. наук України; гол. ред. В.Г. Кремін. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
17. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика : нариси : навч. посіб. Київ : Довіра, 2007. 262 с.
18. Загнітко А.П. Основи дискурсології : науково-навчальне видання Донецьк : ДонНУ, 2008. 194 с.
19. Карасик В.И. Культурные доминанты в языке. *Языковая личность: культурные концепты : сб. науч. тр.* Волгоград–Архангельск : Перемена, 1996. С. 3–16.
20. Кононенко В.І. Концептологія в лінгвістичному аспекті. *Мовознавство*. Київ, 2006. № 2-3. С. 111–117.
21. *Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів* / За ред. С.Я. Єрмоленко. Київ : Либідь, 2001. 224 с.
22. Лінгвістично-інформаційні студії : праці Українського мовно-інформаційного фонду НАН України : у 5 т. / В.А. Широков та ін. Т. 1 : Наукова парадигма та основні мовно-інформаційні структури. Київ. Український мовно-інформаційний фонд НАН України. 2018. 271 с. DOI 10.33190/978-966-02-8683-2/8684-9.
23. Лучик А., Тимошук Р., Сосновський В., Яскот М., Ганошенко Ю. Лексикон польської та української активної фразеології. Варшава : KJV Digital, 2018. 312 с. : [рецензія]. *Мовознавство*. 2019. № 3. С. 72–75.
24. Національний освітньо-науковий глосарій. Київ : ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 524 с.
25. Прислів'я та приказки: Природа. Господарська діяльність людини / Упоряд. М.М. Пазяк. Київ : Наук. думка, 1989. 298 с.
26. Про освіту : Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2017. № 38-39. Ст. 380. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
27. Серебрянська І.М. Освіта в Україні : спостереження крізь призму мовної картини світу : [монографія] Харків : Видавництво Іванченка І.С., 2018. 416 с.
28. Словник української мови : в 11 томах. Київ : Наук. думка, 1970–1980.

29. Словник української мови. Томи 1–11. URL : <https://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=1&page=0>.

30. Тимошук Р. та ін. Лексикон польської та української активної фразеології. Варшава : KJV Digital, 2018. 312 с. URL : <https://services.ulif.org.ua/lexicon>.

31. Український мовно-інформаційний фонд НАН України. URL : <http://lcorp.ulif.org.ua/LSlist>.

32. Український національний лінгвістичний корпус. URL : http://unlc.icybcluster.org.ua/virt_unlc_4.5/.

33. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. Київ : Либідь, 1997. 373 с.

Information about the authors:

Nadutenko M. V.,

Candidate of Philological Sciences,
Researcher at the Linguistics Department
Ukrainian Lingua-Information Fund
of the National Academy of Sciences of Ukraine
3, Holosiivskyi avenue, Kyiv, 03039, Ukraine

Semenog O. M.,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of Ukrainian Language and Literature Department
of the Faculty of Foreign and Slavic Philology
Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko
87, Romenska str., Sumy, 40002, Ukraine